

Tomasz Studzieniecki

Uniwersytet Morski w Gdyni
t.studzieniecki@wznj.umg.edu.pl
ORCID 0000-0002-1272-0908

Europa Bałtycka jako destynacja turystyczna

Streszczenie

Celem artykułu jest prezentacja Europy Bałtyckiej jako destynacji turystycznej oraz zaproponowanie kryteriów jej delimitacji. Europa Bałtycka stała się atrakcyjnym obszarem recepcji turystycznej. Działalność licznych organizacji międzynarodowych pozwoliła na rozwój transnarodowych produktów turystycznych oraz skuteczną koordynację działań marketingowych. Od 2004 r. Europa Bałtycka stała się morzem wewnętrznym UE z wyjątkiem regionów Federacji Rosyjskiej. Stanowi to szansę rozwoju destynacji obejmującej także państwa niemające dostępu do Bałtyku.

Na podstawie źródeł wtórnych zidentyfikowano atrybuty destynacji. Omówiono zróżnicowane definicje i delimitacje. Wykazano, że na potrzeby turystyki morskiej, nadmorskiej i transnarodowej zasadna jest delimitacja oparta na koncepcji trzech kręgów. Delimitacja ta uwzględnia czynniki fizycznogeograficzne, zasięg terytorialny współpracy międzynarodowej oraz determinanty rozwoju destynacji. Wypracowane rozwiązania mogą znaleźć zastosowanie w teorii i praktyce.

Wstęp

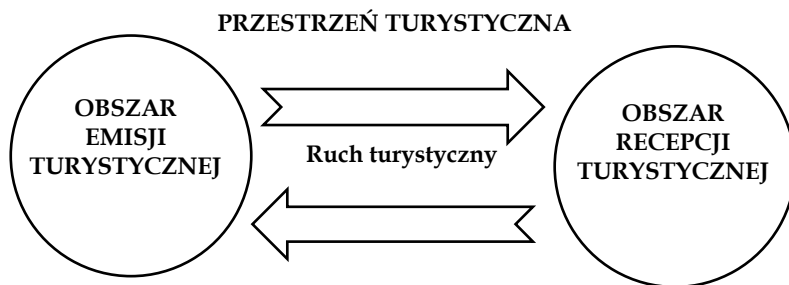
Europa Bałtycka jest regionem transnarodowym, charakteryzującym się bardzo intensywną współpracą międzynarodową. Współpraca ta obejmuje również turystykę, która przyczynia się do rozwoju społeczno-ekonomicznego regionu. Została ona zapoczątkowana pod koniec XX w. przez międzynarodową organizację, jaką była Bałtycka Komisja Turystyki (BTC - Baltic Tourism Commission). Aktywizacja współpracy turystycznej nastąpiła wraz z poszerzeniem Unii Europejskiej w 2004 r. oraz wdrożeniem *Strategii Unii Europejskiej dla Regionu Morza Bałtyckiego* w 2009 r.

Wykorzystanie atrakcyjnych walorów naturalnych i antropogenicznych, w powiązaniu z aktywnością organizacji międzynarodowych, pozwoliło na rozwój unikalnych produktów turystycznych oraz promocję Europy Bałtyckiej jako destynacji turystycznej. Nierozwiązana pozostała jednak kwestia delimitacji przestrzennej, dlatego wyzwaniem stało się zaproponowanie rozwiązań mogących znaleźć zastosowanie w teorii i praktyce.

Konceptualizacja i klasyfikacja destynacji turystycznych

Problematyka destynacji turystycznych znajduje bogate odzwierciedlenie w literaturze naukowej (Więckowski 2010; Borzyszkowski 2012; Studzieniecki 2021; Studzieniecki, Jakubowski, Kurowska-Pysz 2023). W licznych pracach badawczych dokonywane są próby wieloaspektowej interpretacji tego pojęcia (Pearce 2015; Żemła 2019) oraz zabiegi klasyfikujące (Studzieniecki, Spirajewas 2019; Bercia, Barrado-Timón 2005). Termin destynacja turystyczna pojawił się w literaturze anglojęzycznej w XVIII w. w kontekście miejsca odwiedzanego przez turystów. Znaczącą popularność wśród teoretyków i praktyków turystyki zyskał pod koniec XX w., wchodząc na trwałe do wielu języków europejskich, w tym do języka polskiego. W literaturze polskojęzycznej ten neologizm spotykał się z krytyką językoznawców (Dunaj, Mycawka 2017). Jako synonimu destynacji turystycznej używano i używa się terminów takich jak: cele turystyczne; kierunki turystyczne; ośrodki turystyczne; obszary recepcji turystycznej (Dziedzic 1998; Niezgoda 2006; Wanagos, Gumenyuk 2018). Zdaniem Kruczka (2017) termin destynacja turystyczna w nieodległej przyszłości może nawet wyprzeć termin region turystyczny. Jednak w kontekście badań naukowych poświęconych turystyce teza ta wydaje się nieuprawniona. Pojęcie regionu, w tym regionu turystycznego, ma mocny fundament (Liszewski 2003; Warszzyńska, Jackowski 1978), dlatego brakuje przesłanek by słowo region można było uznać za synonim destynacji.

Konceptualizując destynację turystyczną przydatne staje się podejście systemowe (Hall 2008; Studzieniecki 2021). Destynacja turystyczna zlokalizowana jest w określonej przestrzeni turystycznej, czyli w części przestrzeni fizycznej i społeczno-ekonomicznej, w której zachodzą zjawiska turystyczne. Jednym z takich zjawisk jest ruch turystyczny, który odbywa się między dwoma obszarami: obszarem recepcji turystycznej, czyli destynacją, oraz obszarem emisji turystycznej (ryc. 1).



Ryc. 1. System turystyczny w ujęciu przestrzennym
Źródło: Studzieniecki, Jakubowski, Kurowska-Pysz 2023, s. 67.

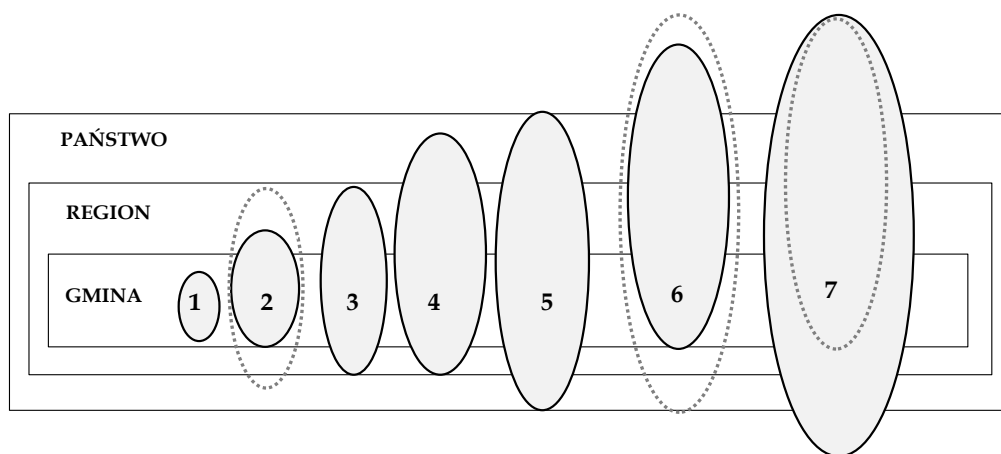
O wyborze destynacji turystycznej przez podróżnych decyduje szereg czynników popytowych i podażowych. Turyści, wybierając destynację, biorą pod uwagę między innymi klimat, krajobraz, kulturę, transport, bazę noclegową i organizowane na danym obszarze wydarzenia (Marvel 2005). Destynacja turystyczna jest koncepcją wielowymiarową (Studzieniecki, Jakubowski, Meyer 2020). Można ją analizować w kilku ujęciach (Studzieniecki, Jakubowski, Kurowska-Pysz 2023):

- przestrzennym - jako obszar stanowiący cel podróży;
- instytucjonalnym - jako zbiór podmiotów tworzących warunki do uprawiania turystyki na odwiedzanym obszarze;
- marketingowym - jako zbiór produktów konsumowanych przez odwiedzających podczas pobytu na tym obszarze;
- psychologicznym - jako zbiór doświadczeń odwiedzających związanych z pobytem na tym obszarze.

Według Światowej Organizacji Turystycznej (*A practical guide...* 2007), destynacja turystyczna „oznacza przestrzeń fizyczną, w której turysta spędza przynajmniej jedną noc. Obejmuje produkty turystyczne, w tym wybrane usługi, i atrakcje oraz zasoby turystyczne. Posiada granice fizyczne i administracyjne związane z zarządzaniem, a także określony wizerunek odwiedzających kształtujący konkurencyjność na rynku”.

Typologia destynacji jest bardzo zróżnicowana. Ze względu na genezę destynacje można podzielić, podobnie jak atrakcje, na naturalne i antropogeniczne (Stankova, Vasenska 2019). W kontekście organizacji ruchu turystycznego wyróżnia się destynacje krajowe oraz zagraniczne (Pearce 2015).

Istotnym kryterium klasyfikacyjnym jest szczebel działalności. Lew (2021) wyróżnia cztery podstawowe szczeble destynacji: lokalny; regionalny; krajowy; globalny. Zdaniem Panasiuka (2015) jako podstawowe kryterium klasyfikacji destynacji turystycznych należy przyjąć instytucjonalny poziom realizacji działań decydujący o sposobie zarządzania nią. Autor wskazuje sześć poziomów: lokalny, ponadlokalny, regionalny, euroregionalny, krajowy, ponadkrajowy (europejski). Z kolei Studzieniecki (2008) proponuje podział destynacji na znajdujące się na terenie jednego państwa (atrakcje, dzielnice, gminy, powiaty, regiony) oraz znajdujące się na terenie co najmniej dwóch państw (obszary transgraniczne, obszary transnarodowe, kontynenty). W kontekście podziału administracyjnego państwa celowe wydaje się wyodrębnienie destynacji powiązanych ze szczeblami administracyjnymi, tj. destynacji lokalnych, regionalnych i krajowych. Na tych poziomach powoływane są organizacje zarządzające turystyką typu DMO (destination management organisations). Należy również dostrzegać destynacje pośrednie, znajdujące się wewnątrz państwa, czyli ponadlokalne i ponadregionalne. Z kolei destynacje przekraczające granice państwa można podzielić na transgraniczne i transnarodowe (ryc. 2).



1 – poziom lokalny; 2 – poziom ponadlokalny; 3 – poziom regionalny;
4 – poziom ponadregionalny; 5 – poziom krajowy; 6 – poziom transgraniczny;
7 – poziom transnarodowy.

Ryc. 2. Szczeble destynacji turystycznych

Źródło: Studzieniecki, Jakubowski, Kurowska-Pysz 2023, s. 69.

Destynacje międzynarodowe (ponadkrajowe) można podzielić na transgraniczne oraz transnarodowe. Te pierwsze wiążą się najczęściej ze współpracą transgraniczną i korespondują z obszarami tej współpracy, na przykład z euroregionami lub Europejskimi Ugrupowaniami Współpracy Terytorialnej (EUWT). Destynacjami transnarodowymi mogą być obszary współpracy transnarodowej, między innymi takie jak Region Morza Bałtyckiego.

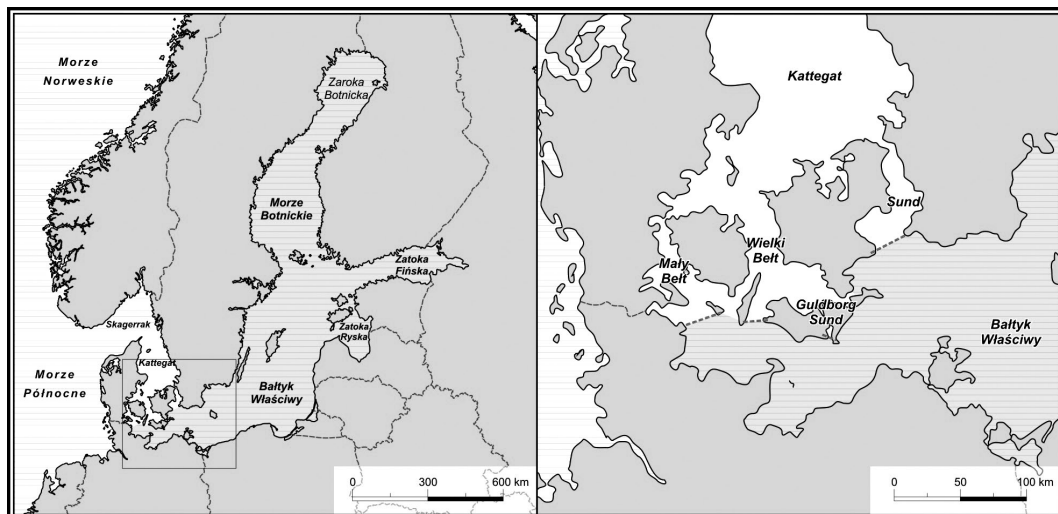
Delimitacja Europy Bałtyckiej

Monografia pt. *Europa Bałtycka*, autorstwa Zaleskiego i Wojewódki (1977) wprowadziła do literatury polskiej koncepcję Europy Bałtyckiej (Palmowski 2010a). Stworzyła również podwaliny badań nad współpracą i integracją bałtycką. W monografii wykazano, że aktywność gospodarcza związana z morzem pobudza wspólne działania dla dobra mieszkańców nad nim narodów. W kontekście dynamicznych zmian zachodzących wokół Bałtyku zaczął krystalizować się Region Morza Bałtyckiego. Wyzwaniem stała się jego delimitacja.

Problem zdefiniowania Regionu Morza Bałtyckiego nabrał szczególnie istotnego znaczenia po upadku żelaznej kurtyny (Zaucha 2010). Szybko stał się przedmiotem ożywionego, interdyscyplinarnego dyskursu naukowego (Hakanson 1991; Pacuk 2001; Palmowski 2003; 2017; Stegner 2009; Piskozub 2009; Studzieniecki 2009; Korniejewiec 2010; Grzybowski 2013). Zdefiniowanie Regionu Morza Bałtyckiego nie byłoby możliwe bez określenia i wskazania granic Morza Bałtyckiego (ryc. 3).

Przy delimitacji można uznać Cieśniny Duńskie za obszar graniczny (*Wielka encyklopedia...* 1962). W szerszym ujęciu do Morza Bałtyckiego zalicza się także Katttegat, a niekiedy nawet Skagerrak (Stigebrandt 2001). Rozwiązaniem kompromisowym może być przyjęcie koncepcji Międzynarodowej Organizacji Hydrologicznej (IHO) (*ESaTDOR...* 2013), zgodnie z którą linia graniczna przebiega przez cieśniny Mały Belt, Wielki Belt, Guldborgsund i Sund.

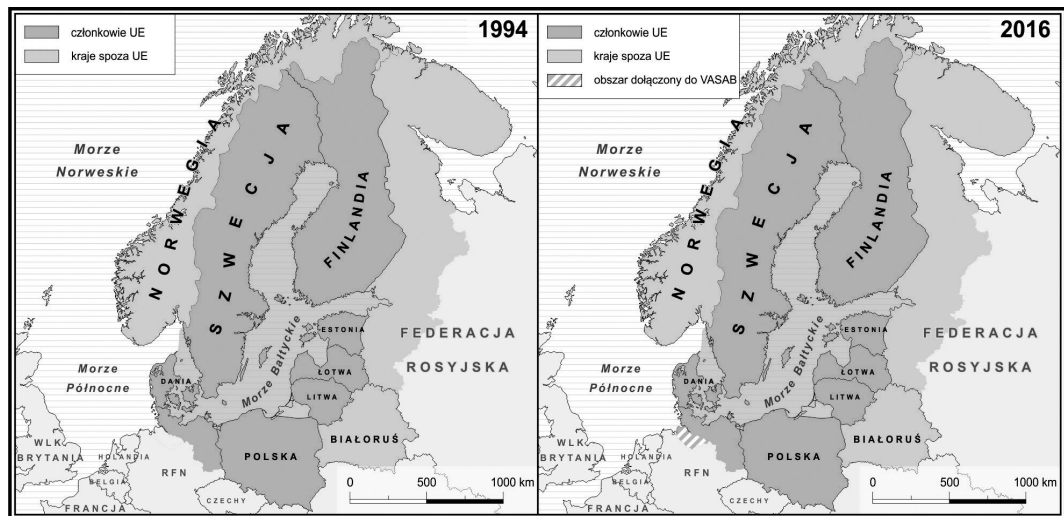
W ujęciu fizjograficznym punktem wyjścia delimitacji Regionu Morza Bałtyckiego jest zlewisko Bałtyku (Zaleski, Wojewódka 1977; Palmowski 2010b; Czarny 2013). Do roku 1989 za bałtyckie uznawano sześć państw, tj. Polskę, Niemiecką Republikę Demokratyczną, Danię, Szwecję, Finlandię i ZSRR (*Wielka encyklopedia...* 1962). Z kolei do zlewiska należało wtedy



Ryc. 3. Granice Bałtyku
Źródło: opracowanie własne.

dziewięć państw (sześć wymienionych powyżej) oraz Norwegia, Republika Federalna Niemiec i Czechosłowacja. W kontekście obecnych granic państwowych zlewisko Morza Bałtyckiego obejmuje już terytoria 14 państw, czyli dziewięciu leżących nad Bałtykiem oraz część Norwegii, Rosji, Białorusi, Ukrainy, Słowacji i Czech (Maciejewski 2002). Utożsamianie zasięgu Regionu Morza Bałtyckiego ze zlewiskiem byłoby geograficznym determinizmem. Zdaniem Hakansona (1991) granice RMB, trzeba niekiedy poszerzać a niekiedy zawężać. Według Mączaka (1972), określając zasięg regionu czasem trzeba posługiwać się barwą blednącą na krańcach strefy, a nie ostro zarysowaną linią. Piskozub (2009) proponuje, by delimitacji Europy Bałtyckiej dokonać w oparciu o regiony nadbałtyckie zlokalizowane wzdłuż wybrzeży Bałtyku. W ten sposób można w miarę precyzyjnie zdefiniować RMB. Jednak jest to ujęcie zawężone. Nie ma zgody, czy mają to być regiony administracyjne, statystyczne czy fizycznogeograficzne. W praktyce często używa się regionów NUTS 2 lub NUTS 3.

Pojawia się potrzeba ujęcia RMB w szerszej perspektywie, z uwzględnieniem państw i regionów NUTS 2, które są z nim powiązane, a same nie graniczą z Bałtykiem. W koncepcji tej zarówno zbiornik morski, jak i jego zlewisko mają charakter statyczny (niezmienny w dłuższym okresie), zaś obszary przyległe i nieprzyległe mają charakter dynamiczny (powstają, zanikają, zmieniają swoje granice).

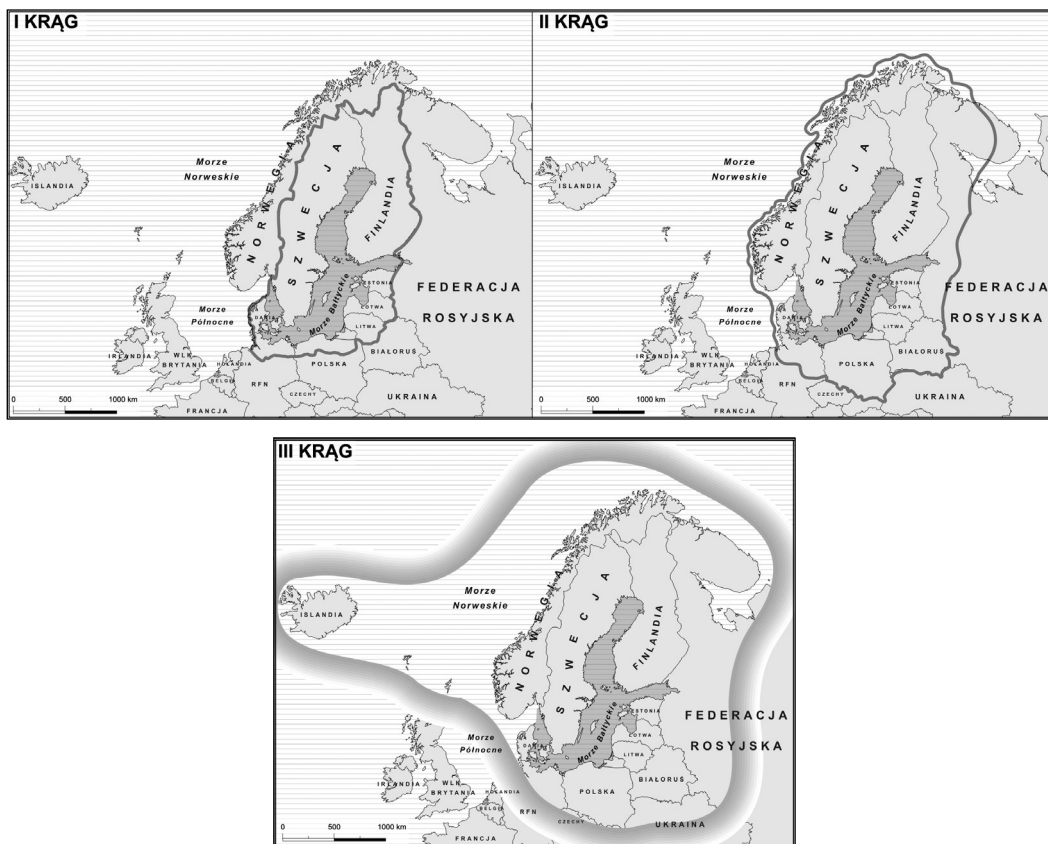


Ryc. 4. Delimitacja Regionu Morza Bałtyckiego w programie VASAB
Źródło: opracowanie własne.

Ważną rolę w zdefiniowaniu Regionu Morza Bałtyckiego odegrał program *Wizja i strategię wokół Bałtyku 2010 (VASAB 2010)*. VASAB jest międzyrządową siecią współpracy państw Regionu Morza Bałtyckiego. Podstawowym zadaniem tej instytucji było opracowanie długofalowej strategii rozwoju społeczno-gospodarczego, stworzenia ram i powiązanych ze sobą struktur w celu racjonalnego gospodarowania przestrzenią (Zauch 2007). Wymagało to delimitacji obszaru współpracy. Zaproponowana przez VASAB definicja zyskała szerokie uznanie i stała się jedną z najczęściej cytowanych. Do regionu zaliczono 11 państw (ryc. 4): Polskę; Danię; Szwecję; Norwegię; Finlandię; Litwę; Łotwę; Estonię; Białoruś, a także część Rosji (Petersburg; Republikę Karelii; obwody: murmański; królewiecki; nowogrodzki; pskowski; leningradzki) oraz Niemiec (Hamburg; Berlin; Meklemburgia-Pomorze Przednie; Szlezwik-Holsztyn; Brandenburgia) (*Vision and strategies...* 1994).

Zdaniem Studzienieckiego i Palmowskiego (2019), można zaproponować potrójną delimitację Regionu Morza Bałtyckiego (ryc. 5) obejmującą trzy kręgi:

- regiony NUTS 2 wchodzące w skład wąskiego RMB (9 państw);
- regiony NUTS 2 wchodzące w skład właściwego RMB (11 państw);
- państwa lub ich fragmenty wchodzące w skład szerokiego RMB (15 państw).



Ryc. 5. Potrójna delimitacja Regionu Morza Bałtyckiego
 Źródło: opracowanie własne.

Delimitacja pierwszego kręgu ma charakter obiektywny. Jest ona najmniej kontrowersyjna, obejmuje bowiem regiony nadmorskie NUTS 2 oraz ich odpowiedniki wyłącznie z państw leżących nad Bałtykiem, wliczając Cieśniny Duńskie oraz Kattegat. W granicach pierwszego kręgu znajduje się 29 jednostek NUTS 2.

Drugi krąg obejmuje 11 państw (dziewięć państw w całości) oraz siedem regionów administracyjnych Niemiec i siedem regionów Rosji. W jego skład wchodzi 69 jednostek NUTS 2 i ich odpowiedników. Ujęcie to w sposób najpełniejszy definiuje region jako obszar integracji. Uwzględnia najważniejsze determinanty delimitacji oraz wskazuje obszar intensywnej współpracy, co jest zgodne z definicjami najważniejszych organizacji międzynarodowych. Koresponduje także z regulacjami Unii Europejskiej i najczęściej pojawia się

w badaniach naukowych. Może stanowić punkt odniesienia przy delimitacji destynacji turystycznej.

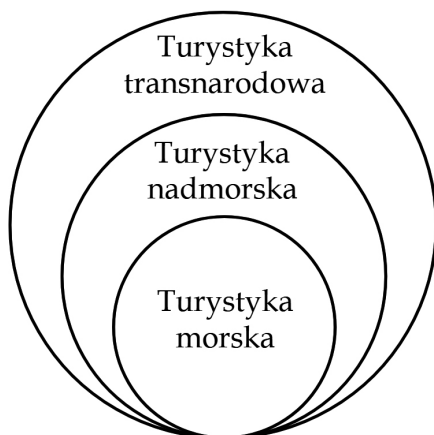
Trzeci krąg, oznaczający strefę szerokiego RMB, powstaje w wyniku bardziej umownej i elastycznej delimitacji. Odwołując się do Mączaka (1972), oznacza się go raczej barwą błędną na krańcach strefy. W 2016 r. należało do niego 15 państw, w tym cztery spoza właściwego regionu, tj.: Islandia; Czechy; Słowacja i Ukraina. Państwa te uczestniczą w różnych konfiguracjach w pracach i inicjatywach bałtyckich.

Turystyka w Europie Bałtyckiej

Region Morza Bałtyckiego, zróżnicowany językowo, religijnie, kulturowo i historycznie, staje się atrakcyjną transnarodową destynacją turystyczną (Studzeniecki, Kurjata 2010), a także, w skali europejskiej, stanowi modelowy obszar transnarodowej współpracy turystycznej (Kropinova 2021). Początki tej współpracy sięgają roku 1983, kiedy powstała Bałtycka Organizacja Turystyczna, promująca Region Morza Bałtyckiego (Studzeniecki 1995). Współpraca turystyczna podejmowana była także przez liczne organizacje międzynarodowe, w tym Bałtyckie Forum Rozwoju, Związek Miast Bałtyckich, Związek Portów Bałtyckich, Stowarzyszenie Zamków i Muzeów Bałtyckich (Studzeniecki, Wołoszyk 2013). W 2009 r. roku powstała *Strategia Unii Europejskiej dla Regionu Morza Bałtyckiego*, w której uznano rozwój turystyki za jeden z priorytetów (Palmowski 2010b). Z inicjatywy koordynatora obszaru tematycznego turystyka, funkcjonującego w ramach tej strategii, powołano Bałtyckie Centrum Turystyki. Podjęto też próbę powołania organizacji zarządzającej turystyką. Ze względu na kwestie organizacyjno-prawne filarem destynacji było osiem państw członkowskich UE. Do współpracy zaproszono również Norwegię, Rosję, Białoruś, jednak inicjatywa ta skończyła się niepowodzeniem.

Zakres przestrzenny współpracy turystycznej pomaga wyznaczyć granice zarówno regionu, jak i destynacji turystycznej. Zastosowanie koncepcji trzech kręgów staje się pomocne dla teorii i praktyki turystycznej. Dotyczy to przede wszystkim kręgu pierwszego i drugiego. Krąg trzeci wyznacza bowiem zbyt rozległy obszar. Obejmuje on państwa, które z turystycznego punktu widzenia znajdują się poza Regionem Morza Bałtyckiego (Islandia, Ukraina, Słowacja, Czechy). Podobnie jak nie ma jednej definicji regionu,

nie ma również jednej delimitacji RMB. Delimitując destynację, należy uwzględnić trzy kluczowe typy turystyki, to jest morską, nadmorską i transnarodową (ryc. 6).



Ryc. 6. Delimitacja destynacji turystycznej ze względu na formę turystyki
Źródło: opracowanie własne.

Bezdyskusyjnie linia brzegowa Bałtyku delimituje obszar turystyki morskiej, w tym promowej, cruisingowej i żeglarskiej (Kizielewicz 2014; Studzieniecki, Urbanyi-Popiołek 2017; Studzieniecki, Palmowski 2019) Należy jednak zauważyć, że do portów bałtyckich zalicza się często porty norweskie. Drugi krąg koresponduje z obszarem turystyki nadmorskiej. Można go zastosować do turystyki pobytowej oraz objazdowej w RMB. Pokrywa się on w dużym stopniu ze zlewnią Bałtyku, obszarem kwalifikowanym programów UE oraz definicją VASAB. Jest to obszar intensywnej współpracy międzynarodowej, w tym współpracy turystycznej. Znajduje on zastosowanie przy planowaniu turystyki wypoczynkowej i rekreacyjnej. W granicach tego obszaru powstają transnarodowe produkty turystyczne związane z dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym Regionu Morza Bałtyckiego (np. szlaki hanzeatyckie; kultura wikingów; szlaki bursztynowe). Destynacja turystyczna *sensu largo* powinna obejmować nie tylko dziewięć państw nadbałtyckich, ale także Białoruś i Norwegię. W obu tych państwach występują zasoby, w oparciu o które tworzy się transnarodowe produkty turystyczne. Tereny rosyjskie i niemieckie wchodzące w skład destynacji należy precyzyjnie delimitować, najlepiej zgodnie z wytycznymi programu VASAB.

Poszerzanie destynacji o inne państwa jest niewskazane, choć usprawiedliwione, jak w przypadku Islandii, uczestniczącej w licznych inicjatywach bałtyckiej współpracy turystycznej. Do najszerszego kręgu Europy Bałtyckiej włącza się niekiedy obszary Belgii i Holandii powiązane z dziedzictwem hanzeatyckim (Auge 2017) lub obszary brytyjskie powiązane z dziedzictwem Wikingów (Roesdahl 1998).

Podsumowanie

Delimitacja Regionu Morza Bałtyckiego ma istotne znaczenie zarówno dla teoretyków, jak i decydentów gospodarki turystycznej. Jak słusznie zauważa Ceric (2019), Morze Bałtyckie staje się miejscem styku licznych interesów politycznych, gospodarczych i ekologicznych. Współpraca turystyczna odgrywa znaczącą rolę w wytyczeniu granic transgranicznej przestrzeni turystycznej powiązanej z akwenami morskimi oraz w procesie jej integracji.

Termin Europa Bałtycka czy Region Morza Bałtyckiego nadal nie dla wszystkich turystów i organizatorów turystyki jest zrozumiały. Niektórym kojarzy się wyłącznie z Litwą, Łotwą i Estonią. Pomimo wielu prób stworzenia wspólnej marki dla Europy Bałtyckiej nie udało się osiągnąć konsensusu. Udało się natomiast wypromować markę Skandynawia, która z powodzeniem funkcjonuje na rynku turystycznym.

Ogromne zasługi w rozwoju i promocji turystyki w Regionie Morza Bałtyckiego odegrała Bałtycka Komisja Turystyki. Członkami BTC były nie tylko podmioty z państw nadbałtyckich, ale również z innych krajów powiązanych z Bałtykiem. Niestety, organizacja ta została rozwiązana, zaś jej następczyni nie udało się powołać. Szansą rozwoju i promocji turystycznej Europy Bałtyckiej jest reorganizacja obszaru tematycznego turystyka funkcjonującego w ramach strategii UE dla RMB oraz powierzenie Polsce (a dokładniej Pomorskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej) roli koordynatora. Koordynacja działań marketingowych oraz pozycjonowanie na rynku turystycznym Europy Bałtyckiej jako atrakcyjnej destynacji będzie w obecnej, labilnej sytuacji geopolitycznej sporym wyzwaniem.

Literatura

- A practical guide to tourism destination management. 2007. World Tourism Organization, Madrid.
- Auge O. 2017: Hansestädte im Ostseeraum zwischen Autonomie und Landesherrschaft. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio F – Historia*. 72: 11-30.
- Bercia R.A., Barrado-Timón D.A. 2005: Nuevas tendencias en el desarrollo de destinos turísticos: marcos conceptuales y operativos para su planificación y gestion. *Cuadernos de Turismo*, 15: 27–44.
- Borzyszkowski J. 2012: Dyskusja nad pojęciem destynacja. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 4(20): 19-30.
- Cerić D. 2019: Transgraniczna przestrzeń turystyczna obszarów morskich i nadmorskich na przykładzie Morza Bałtyckiego – próba wyjaśnienia pojęcia. *Przegląd Geograficzny*, 91(4): 531–551.
- Czarny R. 2013: Polska - kraje nordyckie: realia, możliwości, wyzwania. *Krakowskie Studia Międzynarodowe*, 4: 127-143.
- Dunaj B., Mycałka M. 2017: O potrzebnych i niepotrzebnych zapożyczeniach z języka angielskiego. *Studia Linguistica*, 12: 67-80.
- Dziędzic E. 1998. Obszar recepcji turystycznej jako przedmiot zarządzania strategicznego. *Szkoła Główna Handlowa, Warszawa*.
- ESaTDOR, European Seas and Territorial Development, Opportunities and Risks. Raport finalny. 2013. ESPON, Luksemburg.
- Grzybowski M. 2013. Region Morza Bałtyckiego jako obszar integracji makroregionalnej w Unii Europejskiej. W: Opolski K. (red.), *Perspektywy integracji gospodarczej i walutowej w Unii Europejskiej w czasach kryzysu*. Wydział Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 27-41.
- Hakanson L. 1991. Charakterystyka fizycznogeograficzna zlewiska Morza Bałtyckiego. *Środowisko Morza Bałtyckiego*. Uniwersytet w Uppsali, Uppsala.
- Hall C.M. 2008. *Tourism planning: policies, processes and relationships*. Pearson Education, Essex.
- Kizielewicz J. 2014: Cruising w regionie Morza Bałtyckiego – stan i perspektywy rozwoju. W: Dąbrowski J., Nowosielski T. (red.), *Porty morskie w systemach transportowych*. Instytut Transportu i Handlu Morskiego, Gdańsk, 173-189.

- Korniejewicz W. S.: Корнеевец В.С. Международная регионализация на Балтике. Изд-во Санкт-Петербургского университета.
- Kropinova E. 2021: Transnational and cross-border cooperation for sustainable tourism development in the Baltic Sea Region. *Sustainability*, 13(4): 2111.
- Kruczek Z. 2017: Regiony czy destynacje turystyczne. Kontrowersje wokół definiowania i nazywania. *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 1(37): 39-47.
- Lew A.A., 2021. *Tourism spaces: environments, locations and movements*. Routledge, London and New York.
- Liszewski S. 2003: Region turystyczny. *Turyzm*, 13(1): 43-54.
- Maciejewski M. 2002. *The Baltic Sea Region: cultures, politics, societies*. The Baltic University Press, Uppsala.
- Marvel A. 2005. GCE as Travel and Tourism Single Award for Edexcel. Heinemann, Oxford.
- Mączak A. 1972. *Między Gdańskiem a Sundem Studia nad handlem bałtyckim od połowy XVI do połowy XVII w.* Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Niezgoda A. 2006. *Obszar recepcji turystycznej w warunkach rozwoju zrównoważonego*. Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Poznań.
- Pacuk M. 2001. *Wprowadzenie do problematyki Europy Bałtyckiej*. W: Pacuk M. (red.), *Europa Bałtycka. Rozwój koncepcji. Regiony Nadmorskie 2*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, 51-54.
- Palmowski T. 2003. *Delimitacja regionu Europy Bałtyckiej*. W: Sagan I., Czepczyński M. (red.), *Wymiar i współczesne interpretacje regionu*. Uniwersytet Gdański, Gdańsk, 253-261.
- Palmowski T. 2010a: *Koncepcja Europy Bałtyckiej w twórczości naukowej i publicystycznej profesora Jerzego Zaleskiego*. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego* 589. *Ekonomiczne Problemy Usług*, 49: 63-76.
- Palmowski T. 2010b. *Strategia UE dla regionu Morza Bałtyckiego jako kolejny krok ku integracji bałtyckiej*. W: Ciok S., Migoń P. (red.), *Przekształcenia struktur regionalnych: aspekty społeczne, ekonomiczne i przyrodnicze*. Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Wrocław, 361-372.
- Palmowski T. 2017: *Baltic Europe – 40 years of integration*. *Studia Regionalia*, 52: 41-57.
- Panasiuk A. 2015: *Współpraca i konkurencja podmiotów destynacji turystycznej*. *Przedsiębiorstwo i Region*, 7: 71-83.
- Pearce D.G. 2015: *Destination management in New Zealand. Structures and functions*. *Journal of Destination Marketing and Management*, 4(1): 1-12.

- Piskozub A. 2009. Euroregiony w Europie Bałtyckiej. W: Studzieniecki T. (red.), Granice, współpraca i turystyka w Europie Bałtyckiej. Academia Europa Nostra, Gdynia-Lubieszyn, 13-33.
- Roesdahl E. 1998. The Vikings. Penguin Adult, New York.
- Stankova M., Vasenska I. 2019. Competitiveness factor analysis of an operating tourist destination. W: Kozak N., Kozak M. (red.), Tourist destination management: instruments, products and case studies. Springer, Cham, 257-272.
- Stegner T. 2009. Granice w Europie Bałtyckiej. W: Studzieniecki T. (red.), Granice, współpraca i turystyka w Europie Bałtyckiej, Academia Europa Nostra, Gdynia-Lubieszyn, 48-59.
- Stigebrandt A. 2001. Physical oceanography of the Baltic Sea. W: Wulff F., Rahm L., Larsson P. (red.), A systems analysis of the Baltic Sea. Springer Verlag, Berlin-Heidelberg, 19-74.
- Studzieniecki T. 1995: BTC, bałtycka współpraca turystyczna. Czas Morza, 2(6): 64-66.
- Studzieniecki T. 2008. Europa als nationale und transnationale destination. W: Freyer N., Nuamnn N., Schuler A. (red.), Standfaktor Tourismus und Wissenschaft; Herausforderungen und Chancen für Destinationen. ESV, Berlin, 131-146.
- Studzieniecki T. 2009. Ewolucja współpracy w Europie Bałtyckiej. W: Studzieniecki T. (red.), Granice, współpraca i turystyka w Europie Bałtyckiej. Academia Europa Nostra, Gdynia-Lubieszyn, 60-73.
- Studzieniecki T. 2021, Destynacje transgraniczne w Europie – identyfikacja, klasyfikacja i perspektywy rozwoju. W: Dąbrowski D., Zbucki Ł. (red.), Wymiana doświadczeń i dobrych praktyk we współpracy transgranicznej. Państwowa Szkoła Wyższa, Biała Podlaska, 18-31.
- Studzieniecki T., Jakubowski A., Kurowska-Pysz J. 2023: Lithuanian-Polish tourist cross-border functional area – a new concept for the development of a cross-border tourist destination. Prace i Studia Geograficzne, 68(1): 65-82.
- Studzieniecki T., Jakubowski A., Meyer B. 2020: Transnational tourist destination management: a case study of the Baltic Sea Region. Baltic Region, 12(3): 127-146.
- Studzieniecki T., Kurjata E. 2010: Destination branding in the Baltic Europe. Acta Scientiarum Polonorum. Seria: Oeconomia, 9(4), 519-529.
- Studzieniecki T., Palmowski T. 2019: Delimitacja destynacji turystycznej na przykładzie Regionu Morza Bałtyckiego. Przedsiębiorczość i Zarządzanie, 20(2(1)): 91-107.

- Studzieniecki T., Spiriajevas E. 2019. Cross-border tourist destinations in Europe – genesis, essence and promotion. Book of proceedings. International conference Economic and social development, Varazdin, 24-25 October 2019, 341-353.
- Studzieniecki T., Urbanyi-Popiołek I. 2017. The role of ferry transport services in the tourist integration of the Baltic Sea Region. W: Conference proceedings. 12 International conference Topical issues of tourism, Jihlava (Czech Republic), 22-23 February 2017, 355-365.
- Studzieniecki T., Wołoszyk A. 2013. Współpraca międzynarodowa w zakresie promocji zamków w Europie Bałtyckiej. W: Boruszczak M. (red.), Zamki i twierdze w rozwoju współczesnej turystyki. Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa w Gdańsku, Gdańsk, 1-18.
- Vision and strategies around the Baltic Sea 2010. Towards a framework for spatial development in the Baltic Sea Region. 1994. VASAB, Copenhagen.
- Wanagos M., Gumenyuk L. 2018: Tourist space and its role in the activities of tourism enterprises. Marketing and Management, 4(54): 103-113.
- Warszzyńska J., Jackowski A. 1978. Podstawy geografii turystyki. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Więckowski M. 2010. Turystyka na obszarach przygranicznych Polski. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Polska Akademia Nauk, Warszawa.
- Wielka encyklopedia powszechna PWN. 1962. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Zaleski J., Wojewódka Cz. 1977. Europa Bałtycka. Zarys monografii gospodarczej. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Zaucha J. 2007. Rola przestrzeni w kształtowaniu relacji gospodarczych: ekonomiczne fundamenty planowania przestrzennego w Europie Bałtyckiej. Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Zaucha J. 2010: Od strategii VASAB do Strategii Unii Europejskiej dla Regionu Bałtyckiego. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 589. Ekonomiczne Problemy Usług, 49: 115-140.
- Žemla M. 2019: Tourism destination. The networking approach. Moravian Geographical Report, 24(4): 2-14.